

על מכלול פרטים, נתונים, יבשים, יש להכיר בחשיבות הגישה הנקוטה בידי המחבר לגבי העניין הנידון, דהיינו: להתמקד במישור האינפורמאטיבי-עובדתי בנושא, שמטבעו הוא כה משמעותי.

גם אם יש לברך על כך שהמחבר נמנע מלשפוט ומלהעריך, היה פה ושם מקום להרחיב בדברים לצורך הסבר יסודי יותר של העניינים. כדוגמה, בעמ' 90 מובא הרכב „ועדת החינוך היהודי המיוחד” על-פי יחסי הכוחות בין הזרמים השונים ביהדות גרמניה, בין ליבראליזם, ציונים ושמרנים. עבור הקורא הישראלי חשוב היה להגדיר בקיצור את המושגים הנ"ל מתוך הקשרם התקופתי.

ברצף התיאור לא תמיד תורגמו מושגים וציטוטים גרמניים (ראה, למשל, עמ' 115 הע' 300, עמ' 121 בראשית העמוד). כמורכב חבל מאוד, שלא תורגמו עבור הקורא הישראלי אחדים מן המקורות החשובים שהובאו בספר. כסיכום, יש לברך על פירסום מחקר זה, שתורמתו ההיסטורית בגילוי ובחשיפה של מציאות יהודית, שניכרת היתה במאבקה הנואש על שמירת הקיים בתחום החינוך של הילד היהודי.

הדגש על הפעילות העצמית ואירגון החינוך הפנימי-יהודי תחת השלטון הנאצי עד לתיכנון וביצוע ההשמדה בשנת 1942.

הספר מצוייד במנגנון מדעי עשיר אשר מחולק להערות (ע"ע 186–282), לטבלאות ודיאגרמות (ע"ע 284–293), מקורות (ע"ע 297–338), ביבליוגרפיה, רשימת מונחים, מפתח אישים ומפתח מקומות (ע"ע 341–383). תוכן הספר ומגמתו: את הספר שלפנינו ניתן להכליל בתוך הספרות המחקרית אשר עוסקת בעמידה היהודית נגד הגזירות והרדיפות של הנאצים. עמידה זו שונה היא מן ההתנגדות בפועל. המאחרת יותר הן מבחינת תחום הזמן והן מבחינת דרכי הפעולה. הנסיון והמאמץ לקיים ולבנות מערכת חינוך יהודית עצמאית, תחת לחץ של גזירות, השפלות, פגיעות וגירושים, יש גם בהם מאותה גבורה יהודית שאת משמעותה הגדיר הרב ד"ר סלובייצ'יק כהחלטה נחושה „לעשות את הפאראדוקסאלי, את האבסורדי”.

חשיבות המחקר בתיאור עובדתי, סטטיסטי וענייני. המחבר עסק פחות במשמעותיות והתרכז יותר בתיאור המציאות הנתונה. על אף הקושי המודקף לפני הקורא, להתגבר

מכתבים למערכת

בקשר למאמרו של דב לוין, שהופיע ב„ילקוט מורשת” חוברת כ', טבת תשל"ו (דצמבר 1975), הרשו נא לי להעמיד אי-אלה עניינים על יתר-דיוקם.

1. חיים ילין נולד בשנת 1912 (7 בנו' במבר). מכאן, שאני, אחיו מאיר, הייתי מבוגר ממנו בשנתיים בלבד. חיים סיים את הגימנסיה הריאלית העברית בקובנה בשנת 1932. השתלם בכלכלה בלבד וסיים את האוניברסיטה הליטאית בקובנה בשנת 1938. חיים נפל באביב 1944, כלומר בשנת ה'32 לחייו. תאריך הירצחו המדויק לא ידוע לנו.
2. אמנו, אסתר-רבקה, היתה עד יום מותה (יוני 1940) ציונית נלהבת. אני הייתי פעיל בתנועת צ.ס. (אגודת סירקין) בקובנה.

אבינו, לייזער, בהיותו עם המשפחה כ„בעד שענצטס” (פליטים) בפנים-רוסיה (וורונז') שינה באופן ראדיקאלי את השקפותיו, אבל השפעת אמנו היתה חזקה למדי. בביתנו שמרו על מסורת יהודית ועל חגים יהודיים. בתקופת היותו תלמיד הגימנסיה השתייך חיים, לכל הפחות מיספר שנים, ל„השומר-הצעיר”. דניאל בן-נחום (קיבוץ בית-זרע) זוכרו מתקופת „הפילוג” ב„השומר-הצעיר” (1930), כאשר חיים הצטרף לנצ"ח (נוער צופי חלוצי). פנייתו „שמאלה” באה בשנותיו הראשונות להיותו סטודנט.

3. הספריה, שבה עבדו אבינו וחיים, לא השתייכה ל„משפחת ילין”. היא הוקמה על-ידי ה„קולטור-ליגע” הפרו-קומוניסטית. ולאחר

טיביות את תנועת ההתנגדות, שהתארגנה, כאמור, בגיטו קובנה כבר בסתיו 1941. 8. קשריו של חיים (בסוף הקיץ) עם שליחי המטה הפארטיזאני הסובייטי ועם ה"צ.ק. (הוועד המרכזי) של המפלגה הקומוניסטית הליטאית מהווים פרק מורכב כשל-עצמו, פרק של מסירות נפש, שאין לפוטרו במלים כלליות בלבד. 9. כנראה שבתוכניות האסטרטגיות של מטה הפארטיזאנים הנ"ל היתה הקמת בסיס פארטיזאני ביערות אויגוסטוב. סימן לכך: למטרה זו נשלחו פלוגות פארטיזאנים לאויגוסטוב. האחרונים — סמוך למיתקפת הסובייטים באותה סביבה. מסע לוחמי הגיטו הקובנאי ליערות אלה (סוף אוקטובר — נובמבר 1943) נערך לפי הוראתה הישירה של "אלבינה", שליחת המטה וה"צ.ק. של המפלגה הקומוניסטית. ידוע לי שקיימת גם דעה או הערכה שיש לה סימוכין שחיים לא היה מיוזמיו ומחסידיו של המסע לאויגוסטוב, והוא נמשך ליערות רודניק, שם שהה מיספר שבועות (ספטמבר 1943), קשר קשרים עם פלוגות הפארטיזאנים המקומיות. אבל, משהוחלט "אויגוסטוב" נישב לביצוע ההחלטה בלהט ובהתלהבות שאיפיינו אותו, בדרשו גם מחברים אחרים יחס דומה למשימות שהוטלו עליהם. ולבסוף ברצוני להסב תשומת-לב לספר שהופיע לא מזמן באידיש: "חיים יעלין — דער געטא-קעמפער און שרייבער" (חיים יעלין — לוחם-הגיטו והסופר), בהוצאת איגוד יוצאי ליטא בישראל, בו יוכל הקורא למצוא חומר עשיר ומגוון על חייו של חיים יעלין, מאבקו האנטי-נאצי, פעילותו הספרותית בגיטו וסופו הטראגי.

ברגשי כבוד,
מאיר יעלין

מכן, בגלל סיבות של ליגאליזאציה, עברה ל"חברת חובבי הדעת" היידישאית-שמאלית.

4. בשנים 1940/41, בזמן שלטון הסובייטים בליטא לא שימש חיים אף פעם כשופט. במשפט מנהלו לשעבר של בית-ההוצאה הקאופראטיבי, "ספאודאס פאנדאס", ושיגי'א-ליס, שהועמד לדין על עסקי כספים מפוקפקים (עוד מהתקופה הטרומסובייטית), נתמנה חיים פעם אחת בלבד כיועץ משפטי (Visno-meninis teismo tarcjas).

5. חיים מצא בגיטו מקום מקלט אצל שכנתו בבאראו 18, שם חי תחת שם מוסווה. כאן היו מבקרים אצלו החברים ומקימים אי-אלו התייעצויות קונספיראטיביות. התכנסו יות גדולות יותר היו מתקיימות אז במקומות אחרים.

6. בגיטו לא היה חיים קומוניסט פעיל, על כל פנים, עד סוף 1943. מהסתיו המאוחר של שנת 1941 הוא עמד בראש תנועת המאבק "השמאלית" הפרו-סובייטית, ז"א "אירגון המאבק האנטי-פאשיסטי". רק באוקטובר 1943 הוקם עלי-ידי הצנחנית גסיה גלעזער ("אלבינה") תא של המפלגה הקומוניסטית בגיטו. חיים, ביחד עם פעילים אחרים ב"אירגון המאבק האנטי-פאשיסטי", התקבל אז למפלגה. ורק מאז יכול היה לקבל על עצמו משימות ולפעול בשם המפלגה ומוסדותיה העליונים.

7. הן אירגון המאבק האנטי-פאשיסטי השמאלי והן קבוצות ההתנגדות השונות מה-מחנה הציוני היו פעילים בגיטו קובנה הרבה זמן לפני תבוסת הגרמנים ליד סטאלינגראד ולפני מרד גיטו וארשה. שני המאורעות ההיסטוריים הגדולים האלה הגיעו ליתר אק-

יחד עם זאת חובה לציין מקור התעודה וסימונה, ובמקרה זה: ארכיון יד-ושם, מס' 033/E.48.

בברכה,
ברונקה קליבנסקי,
יד-ושם, ירושלים

שמחתי מאד לפירסום זכרונותיו של דוד אפשטיין ז"ל. מה חבל שהאיש לא זכה לראות זאת. היה מאד כדאי שתביאו את הדבר לידיעת בני משפחתו.